

EĞİTİMDE ÖNDER YETİŞTİRME SORUNU

Dr. Mitat ENÇ

Toplu olarak yaşayan bütün canlılarda sürüyü yöneltip kişi ve gurup ilişkilerini düzenleyen üstün kişiler vardır ve bunlar çeşitli devrelerde incelenmiştir. Uygur toplumlarda bu sorun çok daha karmaşıktır. Çünkü milli bir sınır içinde yaşayan kalabalık bir ulusta önderlik sadece toplumun siyasal yönetimi ile de ilgili değildir. Toplum kültürünün bütün alan ve dallarında “teknik, güzel sanatlar, felsefe, çeşitli bilim dalları gibi” önderlik edecek seçkin ve üstün yeteneklere ihtiyaç vardır.

Nasıl Seçilirler?

Önderlik ve üstün yetenek eş anlamlı değildir. Fakat her hangi bir gurup içinde önder olabilmenin ilk gereklerinden birisi ötekilere göre üstün yetenekli olmaktır. Bazen beden gücünde üstünlük belirli etkenliklerde kişinin önderliğe seçilmesine yarıyabilir. Fakat bu çeşitten nitelik başka durumlarda önderliğe yaramaz. Önderlik, her durumda ve her gurupta geçerli olan sürekli niteliklerin sonucu değildir. Duruma, guruba göre önderde aranan ve beklenen nitelikler değişebilir. Ama bunlar arasında daima var olması istenenlerden birisi, önderin guruba üstün yeteneğini kabul ettirebilmesidir.

Önderlik davranışlarının ilk belirmeye başladığı çocuk gurup oyunları bunun bir istisnası değildir. Çocukların bir çoğu gurupta ele başı olmaya heveslenebilir. Kendini önder olarak benimsetmek için çaba da harcar. Fakat rakipler arasında ki çekişmelere rağmen aralarından birisi ancak guruba komuta edebilme durumuna geçer. Gurubun başkan olarak benimsediği bu kişi öteki nitelikleri arasında, yetenekce de kümeden üstünce olduğunu da ortaya koyabilendir. Yazımımızın esas amacı açısından önemli olan budur. Bir ölçüde üstün yetenekle önderlik biri birine bağlıdır.

Üstün Yetenekli ve Toplumun Kaderi.

Bir toplumun uygarlık düzeyi, öteki toplumlar arasındaki ekonomik, politik ve kültürel yeri büyük ölçüde üstün yeteneklilerinden yararlanma durumuna bağlıdır. Uygarlık tarihinin başındanberi önemli önemsiz bütün buluşlar, keşifler ve toplum hareketleri bunların zihin enerjisinin ve çabalarının ürünüdür. İlk tohumdan ekip ürün yetiştiren, ilk hayvanı evcilleştiren, yazı, yelken tekerlek gibi, bulucularının kim olduğu bilinmeyen önemli keşifler de tarih öncesinin Markoni, Galile ve Newton larıdır. Başka bir deyişle insanlığın bugün erişebildiği uygarlık düzeyi, ortalama insan yığınlarının kolektif çabalarının sonucu değildir.

Tanımı ve tabiatı.

Üstün yetenek deyince ne anlamak gerekir? Düzgül olanın üstündeki bütün görüntüler, düşündüğümüz anlamda üstün yetenek değildir. Bu konuyu, bireysel farklılıklar çerçevesi içinde ilk ele alan Galton olağan üstü yeteneği olağan üstü başarı olarak tanımlamıştır ve bunun bir kuşaktan ötekine kalıtım yoluyla geçtiğini belirtmiştir. Onun zamanında yetenek ölçekleri henüz gelişmemiş olduğundan üstün yeteneğin en güvenilir belirtisi olarak üstün başarıyı almak zorunluydu. Nitekim onu izleyen, bu konuyla ilgili bilgilerin çoğu da dehanın tabiatını anlamak için büyük işler başarmış kişileri incelemekle yetinmiştir.

Yalnız bu yoldan sorunun önemli bazı yönlerine ışık tutmak zorlaşıyordu. Örneğin, acaba üstün yetenek gerçekten üstün çevre ve eğitim koşullarının sonucu mudur, yoksa doğuştan bu yeteneğe sahibolanlar her çeşit çevre şartları altında sivrilip başarı sağlayabilmekte midir? Yalnız üstün başarıyı incelemekle bu soruya karşılık bulunamıyordu.

Ancak Binet ölçeği ve benzerleri geliştikten sonra bu soruya cevap aramak mümkün olmuştur. 1920 yılından itibaren Louis Terman California okullarından bu ölçeklerle seçtiği bin kadar üstün yetenekli erkek ve kızı çeşitli yönlerden incelemiştir. Terman üstün yetenek olarak kendi yaş gurubu içinde en üstün yeteneğe sahibolan yüzde biri "130 Z.B ve daha yukarısını almıştır. Onun izinden giden bilgilerden bazıları "140 Z.B"yi, bazıları da 150 Z.B alt sınır olarak benimsemiştir.

Bu araştırmalara göre üstün yetenekliler genellikle beden gelişimi açısından da üstünlük göstermektedir. Yetenek dağılımı açısından

kız-erkek farkı söz konusu değildir. Daha çok kendilerine benzeyen ana-babalardan doğmaktadır. Ailelerin birinci çocukları arasında daha sık rastlanmaktadır.

Terman gurubunu yirmi yıl takibederek beşer yıllık arayla değerlendirmiştir. Bulgularının en önemlisi şudur: esas gurubunun ancak dörtte biri oldukça genç yaşta çeşitli dallarda olağan üstü seçkinlik kazanmıştır. Yarıya orta başarı seviyesinde kalmış ötekiler ise başarısız olmuştur.

Çok başarılı ve başarısız olan guruplara ait bulguları kıyasladığı zaman iki gurubu biri birinden ayıran en önemli farkın şu olduğu sonucuna varmıştır: üstün başarı elde edenler geçimli, dengeli, teşvikçi ve destekleyici aile çevrelerinde yetişmiştir. Buna karşılık başarısızlar gerginlik, çatışma, ana-baba geçimsizliği ve ayrılmalar, engellenme ve aşırı tenkitciliğin hakim olduğu aile çevrelerinde yetişmişlerdir.

Daha sonra yapılan deneme ve araştırmalar da, okul başarısızlığı gibi durumlarda üstün yeteneklilere de rastlandığını ve uygun rehberlikle bunların okul başarılarının artırılabilirdiğini ortaya koymuştur.

Bu ve benzeri bulgulardan şu sonuç çıkar: olağan üstü yetenek her çevre koşulu altında gelişip gücünü gösterebilen bir görüntü değildir. Dikkatle bakılıp beslenmediği takdirde ziyan olup gitmesi, ya da topluma zararlı ve tehlikeli bir kişi haline gelmesi ihtimali kuvvetlidir. Bu sonuç eğitim sistemlerinin bu gurubu önemle dikkate alması gerektiğini göstermektedir.

Niçin Özel Eğitim?

Z.B. si 180-200 arasında olan tek bir çocuk bulabilmek için kendi yaşında olan yüzbinlerce çocuğu taramak gerektir. Başka bir deyişle her toplumun her kuşakta bu türden gizilgücü son derece sınırlıdır. Her hangi birisi elverişsiz eğitim yüzünden ziyan olup giderse aynı kuşakta bir başkasını yerine koymak hayli zordur. Bu yüzden bunların mümkün olduğu kadar küçük yaşta teşhisi ve özel eğitimleri için gerekli tedbirlerin alınması çok önemli bir zorunluluktur.

Bunların özel eğitim zorunluluğu nereden doğmaktadır. Genel eğitimin tabanı hiç değilse sekizinci sınıf sonuna kadar öncelikle düzgül çocuğun gelişim özellikleri ve öğrenme güçlerine göre uydurulmuş durumdadır. Bu biçimdeki programlar zihin gelişimi takvim yaşının

“3-6” yıl ilerisinde bulunan bir çocuk için ilgi duyulamıyacak kadar yalın ve kolaydır. Örneğin, incelemeler bu durumdaki çocukların çoğunun okula başladıkları zaman okuma, yazmayı sökmüş olarak geldiklerini, sayısal işlemlerde sıkıntı çekmeden iki, üç sınıf yukarısının bilgilerini edinmiş olduklarını göstermektedir. Bu durumda çocuk ya yeteneğinin ancak küçük bir kısmını kullanarak işini yürütmeyi öğrenmektedir ya da okula karşı olumsuz bir şartlanma geliştirmektedir. Bu sorunu önlemenin tek yolu şudur: üstün yeteneklileri durum ve ihtiyaçlarına uygun hızlı öğrenme güçlerini dikkate alan programlar içinde yetiştirmektir. Geri zekalıların eğitimi üzerinde yüz yıldan fazladır geniş çaba ve paralar harcadığı halde üstün yeteneğin özel eğitim ihtiyaçları bugün de ancak deneme düzeyindedir.

Özel Eğitim Tedbirleri.

Çeşitli memleketlerde bu çocuklar için denenmekte olan özel eğitim tedbirlerini şöyle belirtebiliriz:

A. Normal Okullarda Özel Sınıflar. Z. B. si 130 ya da 140 ın üstünde olan çocuklar teşhis edilerek, normal okullarda 10-15 kişilik özel sınıflara yerleştirilmektedir. Bunlar birey ve gurup projeleri üzerinde çalıştırdıktan başka beden eğitimi ve benzeri bazı etkenliklerde normal sınıflarıyla çalışmaktadır.

B. Yetenek Gurupları. İlkokul birinci sınıftan itibaren öğrenciler testler yoluyla “geri, orta, üstün” diye üç guruba ayrılmaktadır. Guruplaşmanın esasları ve nedenleri öğrenciler ve velilerine söyleniyebilir. Üç gurup da aynı sınıfta sayılmakla beraber yetenek seviyelerine uygun programlar izlemektedir.

C. Sınıf Atlama. Okula başlarken ve daha sonra üstün yeteneklileri takvim yaşlarına uygun sınıflarda tutmak yerine sınıf atlatarak yetiştirmektir. Böylece 14 yaşında üniversiteyi bitirebilenler olmuştur.

D. Bireysel Öğretim. Devlet üstün yetenekliyi masraflarını yüklenerek özel öğretmenlere bireysel olarak yetiştirmektedir.

E. Program Zenginleştirme. Çocuk yaşının sınıfında tutulmakla beraber, ilgi ve yeteneğine uygun biçimde normal sınıf programı zenginleştirilmektedir.

F. Özel Okul. Yetenek seviyeleri 130 ya da 140 üzerinde olan çocuklar özel bir okulda toplanmaktadır ve yeteneklerine uygun programlarla yetiştirilmektedir.

G. Küme Çalışması. Düzgün sınıf içinde çocukları türdeş yetenek guruplarına ayırmak ve özel öğrenim projeleri ile yetiştirmek.

Bizde Durum.

Bu çocuklar için bizde alınan tedbirleri farklı iki açıdan incelemek mümkündür.

A. Genel eğitim çerçevesinde alınan tedbirler.

B. Özel Eğitim çerçevesinde girilen denemeler.

Genel eğitim çerçevesinde alınmış olan tedbirleri şöyle belirtebiliriz:

1. Her derecedeki öğretmen okullarına seçim sınavları. İlk, ortaokul ve öğretmen okullarıyla bazı meslek okullarını bitirenler arasından seçilerek her derecedeki öğretmen okullarına ve eğitim enstitülerine ve teknik öğretmen okullarına öğrenci alınmaktadır. Bu seçimde daha çok okul başarısı üzerinde durulur. Bununla beraber yetenek ve başarı arasında olumlu bir korelasyon vardır. Ancak bu gurubu gerçek anlamda üstün yetenekli saymak doğru olmaz. Belki seçildikleri geniş kitlenin kaymak tabakası sayılabilirler. Ayrıca aralarında üstün yetenekli sayılabilecekler de vardır.

2. Devlet parasız yatılılık sınavlarında ortaokul ve lise öğrencileri arasından başarılı ve olanaklı olanlar seçilmektedir. Bu da aynı amaca yönelmiş bir tedbir olarak düşünülebilir. Bununla beraber seçimde bilgiye verilen ağırlık elverişsiz öğrenme koşulları olan okullardan girecek üstün yeteneklilerin aleyhine işleyecektir.

3. Ankara Fen lisesi, özellikle fen ve matematik konularında olağan üstü başarı ve yetenek gösteren ortaokul mezunlarını seçip almaktadır. Üstün yetenekliler için kurulmuş özel bir okul anlamına en fazla yaklaşan bu kurumdur. Bununla beraber seçim, yöntem ve araçlarıyla uygulanan programın yeterliği henüz gereği gibi değerlendirilmemiştir.

4. 6660 sayılı yasa, gereğince müzik, resim ve öteki plastik sanatlarda küçük yaşlarda olağan üstü yeteneğe sahip görülen çocuklar devlet hesabına yurt içi ya da dışında yetiştirilmek için seçilmektedir. Başka bir ad altında 1948 yılındanberi uygulanmakta olan bu yasa-

dan şimdiye kadar çoğu müzik sahası olmak üzere 17 çocuğumuz yararlanmıştı. Bunlardan yedisi bir süredir hayata atılmış bulunmaktadır. Beşi eğitilmektedir. Beşi de umulan başarıyı gösteremediği için yasa dışına çıkarılmıştır.

Yirmi üç yıldanberi uygulanmakta olan bu gurubun eğitimine yaklaşık olarak 5 milyon TL. çevresinde para harcanmıştır. Kaynakları bizden çok daha elverişli durumda bulunan memleketlerin çoğundan önce böyle bir yasa yapılmış olması övünülecek bir olaydır. Fakat kapsamının çok sınırlı oluşu, uzun süredir seçim ve eğitim yollarının tarafsız olarak değerlendirilmemiş bulunması üzerinde durmak gerekir.

Özel Eğitim Tedbirleri.

1950 den sonra gelişmeye başlayan yurdumuz özel eğitim çabaları arasında 1945 den sonra önce Ankara da üstün yetenekliler ile ilgili bazı teşebbüslere girişildi. Başlangıçta bazı ilkokullarda "yetenek guruplarına" ayırma denendi. Nedense uygulamanın amacı gereği gibi kapalı tutulamadı ve veliler arasında çocuklarının zeka durumu konusunda çekişme ve çatışmalara meydan verildi. Deneme ya da uygulama tedbirleri gereği gibi geliştirilemeden bunların sayısı artırılmak istendi.

İkinci bir denemeyse gene Ankara da bir ilkokulda özel sınıf denemesi biçiminde ele alındı. Bir kaç yıl program geliştirme ve uygulama açısından gerektiği gibi sürüklendikten sonra unutuldu.

Bir kaç yıl İstanbul milli eğitim müdürlüğü bu çocuklar için özel bir okul açmak için uğraştı. Gerekli hazırlıkları da henüz yapılmamış olan bu iş Bakanlıkca da onaylanmadı.

Bu sınırlı teşebbüslerin dışında üstün yetenekliler yurdumuzda özel eğitim alanının en kısır ve ihmal edilmiş yanı olarak durmaktadır.

Enderun.

Halbuki Enderun okuluyla bu konuda yüzyıllarca önce Batı dünyasına bile önderlik etmiş bulunuyoruz. Yıldırım zamanında şehzadeleri eğitmek için kurulmuş olan bu saray okulu Fatih tarafından, devletin muhtaç olduğu çeşitli alanlardaki önderleri yetiştiren bir yüksek okul halinde yeniden örgütlenmişti. Bu okul "devşirme" sistemiyle beslenirdi. Her yıl sarayca görevlendirilen tecrübeli devşiriciler

imparatorluğun her yanına dağılırdı. Köy ve kentlerde aday olabilecek 10-12 yaşlarındaki çocukları inceler ve denerdi. Bunlarda “beden üstünlüğü, cesaret, zeka” gibi nitelikler aranırdı. Seçilenlerden Türk ve müslüman olmayanlar bir yıl için köklü ve belli Türk ailelerinin yanına yerleştirilir. dil, töre öğrenir, görgü edinirdi. Bu sürenin sonunda seçilenler “Edirne, At meydanı ve Galata” üstündeki hazırlık okullarına yerleştirilirdi. Bu beş yıllık hazırlık okulunu en üstün başarı ile bitiren seçkin bir kümeysel, dört odadan (sınıf) oluşan Enderun okuluna yerleşirdi. Girişten sonraki yıllarda gösterilen başarı üstünlüğü bir yukarı odaya yükselebilmek olanağını sağlardı. Bunlar “müzik, mutfak, hazine, padişahın kişisel hizmetleri, askerlik” ve benzeri dallarda devlet hizmetlerine çırağ edilir ve taban hizmetlerden başlayarak en seçkin bilginler ve en tecrübeli hizmetlilerce yetiştirilirdi. Devleti yöneten bir çok büyük vezir ve vezirler bu okulun yetiştirmesi olduktan başka Sinan gibi seçkin sanatkar yada bilginlerimiz de buradan yetişmiştir.

Eğitim tarihinde bu kurumu değerlendiren Batılı düşünürler, Eflatun’un Devlet adlı eserinde ortaya koyduğu eğitim görüşünün sistemli ilk denemesinin Enderun olduğuna işaret ediyorlar.

Kanuni zamanında özellikle, ondan önce ve sonra da zaman, zaman Venedik, Ceneviz, İngiliz, Avusturya gibi Batı memleketlerinin elçileri “Saray okulu” diye adlandırdıkları bu kurum hakkında hükümdarlarına uzun raporlar göndermişler ya da anılarında önemle söz konusu etmişlerdir. Bu yüzden 16 ve 17 inc. yüzyıllarda Batıda soylu çocuklarının eğitimi için kurulmaya başlanan okullardan hiç değilse bazılarının Enderunu model olarak almış olması uzak bir ihtimal değildir.

Bu münasebetle şunu da belirtmek zorundayız. Bu okulun örgütü, öğrenci seçiminin ayrıntıları, programlarının niteliği hakkında belgelere dayanan etraflı ve yeterli bir inceleme yapılmış değildir. Ayrıca yukarda söz konusu edilen elçi rapor ve anılarının da memleketlerinin eğitim düzeninde ne gibi etkileri olduğu iyice araştırmamıştır. Kendi tarihimizi, geleneklerimizi ve kurumlarımızı iyice tanımak ve tanıtmak ihtiyacını duyan bilginlerimiz için Enderun verimli ve çok yararlı olabilecek bir araştırma alanı olabilir.

Özellikle soyun çok önemli sayıldığı bir devrede, yalnız doğal yeteneklere ve bunlara sahibolanlara kapısını açan Enderun yöneticileri, iltimas, nüfuz ve etkiyle düşük yeteneğin buraya sızmasını önlemenin de uzun yıllar yolunu bulmuştur. Böylece Enderun daima

Batı'da, öncelikle ve özellikle soylu çocukları için kurulan özel amaçlı okullardan farklı bir kurum olmuştur.

Yanlış bir Genelleme.

Bu münasebetle bazı düşünürlerimizin bu konuda ortaya attıkları ve kanımızca hatalı olan bir genellemeye de değinmek faydalı olur. Bunlar kaynakları sınırlı ve kısır olan memleketimizde genel eğitimin tabandan yaygınlaştırılmasını uygun bulmamaktadır. Buna karşılık olanakların öncelikle üstün seviyedeki insan gücünün eğitilmesinde kullanılmasını öğütlemektedir. Buna göre bütün yurt çocukları için her açıdan yeterli bir temel eğitim örgütü geliştirme çabası bir yana bırakılmalıdır. Yeni kuşak içinde azınlık teşkil eden üstün yeteneklilerin eğitimi öncelikle ele alınmalıdır. Çünkü yönetici ve yaratıcı kadro bunlar arasından yetişecektir. Gene bunlar toplumu daha ileri ve yüksek bir uygarlık düzeyine doğru sürükleyeceklerdir. Böylece yurtda yeteri sayıda üniversite ve bunların hazırlık okulları açılmakla yetinilmelidir.

İlk bakışta çekici gibi gözükten bu varsayımı çeşitli açılardan çürütmek mümkündür. Bunları kısaca şöyle belirtebiliriz:

A. Böyle bir örgüt için üstün yetenekliyi hangi yöntem ve araçlarla teşhis edeceğiz. Devşirmecilerin kullandığı didaktik yollar bugün için ilkel ve yetersiz sayılır. Bu gibi seçimler için günümüzde kullanılan ölçeklerin kullanılması ise ancak geniş çocuk kitlelerinin temel eğitim kurumlarında bulunmasıyla mümkündür.

B. Yüksek seviyedeki insan gücünün yeteri kadar verimli ve yaratıcı olabilmesi yalnız kendine sağlanan yeterli eğitimle mümkün değildir. Yetenek ve eğitim açısından kademe, kademe kendisinin altında geniş tabanlı bir insan piramidine ihtiyaç vardır. Örneğin bir yüksek mühendisin başarılı ve verimli olabilmesi kendi altında 3-4 mühendis, düzineyle usta, kalfa ve yüzlerce işçinin çalışmasıyla mümkündür. Bunlar gereği gibi yetiştirilmezse ve yoksa en iyi yetişmiş ve en üstün yetenekli hiç bir yüksek meslek adamı beklendiği gibi verimli olamaz.

Az gelişmiş memleketlerin İkinci Dünya savaşıdan sonra bazı Batılı memleketlerin desteğiyle üst seviyedeki insan gücü yetiştirme denemelerinin sonucu meydandadır. Seçkin ve üstün doktor, mühendis, mimar, eğitimci ve araştırmacılar kendilerini yetiştiren yurtlarında geçirdikleri mutsuz bir kaç yıldan sonra, çalışma olanaklarının

elverişli olduğu yerlere kaçmakta ve göçmektedir. Böylece o toplum bir teviye yetişmiş beyin gücü kaybına uğrayarak gelişebilme olanağını daha çok yitirmektedir.

Bu belirtilere bakarak şunu söyleyebiliriz: sağlam ve yeterli bir genel eğitim düzeni içinde, üstün yeteneklilerin özel eğitimine gerekli önemi vermek en ekonomik ve en etkili yoldur.

Çeşitli yönlerde eğitim reformları hazırlandığı şu dönemde eğitim düzenimizi bu açıdan da düzeltmek zorundayız. Çünkü bütün belirti ve görüntüler, bu düzenin bireysel ilgi ve yeteneklerin sonuna kadar geliştirilmesine öncelik ve değer vermediğini göstermektedir. Aksine bireyin yaştaşlarıyla bir hizada bulunması, norma uygun düşen başarıyı göstermesi teşvik edilmekte, sivrilme istek ve çabaları köreltilmektedir. Böyle bir ortam içinde üstün yeteneğin oluşup gelişmesi beklenemez.